

С. В. Обшалов, кандидат юридичних наук, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету кримінальної міліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ТА СЛІДЧИХ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕВІДКЛАДНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Розглянуто організацію взаємодії основних суб'єктів кримінального судочинства, використання прав і обов'язків органами дізнання та слідства з розкриття та розслідування злочинів. Запропоновано авторське бачення юридичних причин і наслідків здійснення кримінального провадження щодо осіб, котрі обґрунтовано підоозрюються у вчиненні злочину.

Рассмотрена организация взаимодействия субъектов уголовного судопроизводства, использования права и обязанностей органами дознания и следствия в раскрытии и расследовании преступлений. Предложено авторское видение юридических причин и последствий осуществления уголовного судопроизводства в отношении лиц, которые обоснованно подозреваются в совершении преступления.

The article deals with the interaction of the main criminal law entities and the rights and duties of the enquiry searching authouties in case of crime detection. The author presents his point of view as to the causes and consequences of the criminal process for the persons who are suspected in the crime.

Ключові слова. Взаємодія, обов'язки, права, органи дізнання, слідчий, причини, наслідки, виконання, використання, кримінальне провадження, кримінальне судочинство.

© С. В. Обшалов, 2012

Вступ. Науковцями вже широко розглядаються питання щодо якісного покращання взаємодії суб'єктів кримінального провадження у розкритті та розслідуванні злочинів. Досягненню позитивних результатів у цьому, на нашу думку, сприятиме використання в повній мірі можливостей оперативних підрозділів, у тому числі на стадії виявлення, фіксації, документування злочинної діяльності осіб та проведення першочергових оперативно-розшукових заходів і слідчих дій.

Проблемним питанням щодо поняття, форм і принципів взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів займалися К. В. Антонов, Р. С. Белкін, Б. А. Вікторов, О. Ф. Долженков, Г. О. Душейко, В. П. Дробот, В. В. Іванов, І. П. Козаченко, В. П. Корж, А. Г. Лескарь, Е. В. Лизогубенко, Е. Д. Лук'янчиков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, І. В. Сервецький, В. Ф. Усенко, В. П. Хомколов, М. Є. Шумило та інші вчені.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд проблем і перспектив розвитку взаємодії правоохоронних органів у кримінальному судочинстві.

Результати дослідження. Завданням кримінального провадження новий КПК України (ст. 2) визначає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру [1]. Досягнення ж зазначених завдань буде найбільш ефективним за умови організації та здійснення належної взаємодії між працівниками оперативних підрозділів та слідчими, як учасниками кримінального провадження.

Визначення, вивчення й аналіз форм, завдань та елементів узаємодії має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки знання типології взаємодії дозволяє знайти найбільш ефективний варіант її організації в конкретних умовах діяльності, для конкретних суб'єктів, виконання конкретних завдань на різних ієрархічних рівнях системи. Однією з причин недостатнього рівня взаємодії спецпідрозділів БОЗ з іншими правоохоронними органами є незнання оперативними працівниками класифікації видів, форм та завдань узаємодії. Вивчення думок учених-юристів дозволяє так класифікувати взаємодію між оперативними підрозділами:

– за характером зв'язків між підрозділами, де взаємодія може бути безпосередньою й опосередкованою.

Безпосередня взаємодія припускає встановлення прямих зв'язків між оперативними підрозділами та слідчими. За опосередкованої взаємодії зв'язок між оперативними підрозділами здійснюється, як правило, через вищий орган, що представляє цей підрозділ.

– за часом взаємодія може здійснюватися постійно й тимчасово. До постійної належить узаємодія, що здійснюється протягом усього часу кримінального провадження. Обмежена за часом узаємодія спрямована на виконання конкретного завдання.

– за функціями – у процесі взаємодії оперативних підрозділів з іншими правоохоронними органами та слідчими під час розкриття злочинів суб'єктами цих підрозділів здійснюються різні види діяльності: оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна.

У свою чергу, кожна із зазначених функцій поділяється на функції меншого порядку. У процесі їх реалізації виникають свої особливості, зокрема при здійсненні спільної погодженої діяльності названих вище підрозділів у розкритті злочинів.

– щодо системи – залежно від належності до однієї чи різних систем правоохоронних органів розрізняють зовнішню і внутрішню взаємодію. Якщо під час проведення оперативно-розшукових заходів оперативні підрозділи користуються допомогою інших правоохоронних органів – це взаємодія різних структурних підрозділів, тобто зовнішня взаємодія.

– за ступенем конспірації. За цим критерієм можна виділити такі види взаємодії, як гласна і негласна. Це насамперед належить до реалізації безпосередньо оперативно-розшукової функції в процесі взаємодії [2].

Взаємодія, що має гласний характер, може здійснюватися її суб'єктами, коли немає необхідності в забезпеченні конспірації під час проведення оперативно-розшукових заходів.

– за етапами здійснення. За цим критерієм процес спільної погодженої діяльності можна поділити на два етапи: а) організаційний; б) тактичний. Організаційний етап – це робочі зустрічі між суб'єктами взаємодії, формулювання мети і завдань, узгодження взаємних прав і обов'язків, визначення порядку обміну інформацією, підготовка спільних документів. Тактичний етап узаємодії полягає у предметній реалізації цілей і завдань конкретними тактичними методами й формами спільної погодженої діяльності. Тактичний етап попри всю його важливість підпорядковується організаційному, але при цьому вони взаємозв'язані і взаємозалежні.

– за суб'єктами. В основу цього критерію слід покласти такі принципи. Зважаючи на обсяг компетенції суб'єктів ОРД стосовно її здійснення:

1) права й обов'язки суб'єктів узаємодії щодо реалізації оперативно-розшукової функції (під час розкриття злочинів) у повному обсязі;

2) права й обов'язки суб'єктів узаємодії в обмеженому обсязі через допоміжні функції.

При цьому слід звернути увагу на те, що організаційно-правовий стан служб, які беруть участь у спільних оперативно-розшукових заходах та слідчих діях під час розкриття чи розслідування злочинів, неоднаковий, бо їм надано різну компетенцію, вони мають у своєму розпорядженні власні сили й засоби, діють специфічними методами.

Разом із цим науковці виділяють такі форми взаємодії: процесуальна й організаційна. Кукушин В. М. зазначає: “Необхідно розрізнати взаємодію процесуальну й організаційну. Перша – передбачена кримінально-процесуальним законодавством і обумовлюється наявністю чітко визначених кримінально-процесуальним законом правовідносин, друга – відомчими нормативними актами” [3, 470]. Необхідність такого розмежування підтримує також А. А. Чувильов [4, 3–8]. Безумовно, подібний поділ має пізнавальну і практичну цінність, дозволяє правильно віднаходити значення результатів узаємодії.

Дослідник Б. А. Вікторов, даючи схоже визначення, теж наголошує, що взаємодія може ґрунтуватися не лише на законах, але й на підзаконних актах. Характер правовідносин слідчого й органу дізнатання визначається конкретною формою їх узаємодії. Під формами взаємодії розуміють способи узгодженої діяльності оперативних і слідчих підрозділів, які забезпечують доцільне поєднання властивих для них можливостей у виконанні завдань, що виникають під час розслідування. Форми взаємодії слідчого й органу дізнатання зазвичай класифікують на процесуальні, регульовані кримінально-процесуальним законом, і непроцесуальні, регульовані відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями, вказівками), а також нормами службової етики, що вироблені практикою. На думку Л. О. Сергеєва, вміле провадження слідства складається з: 1) оцінки інформації, яка надходить, обставин справи та доказів; 2) висунення версій; 3) визначення напрямків розслідування та збирання доказів; 4) вибору засобів і методів розслідування; 5) планування розслідування; 6) організації розслідування; 7) проведення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів [5, 6, 445].

Крім наведених вище підходів, до формування поняття “взаємодії” слід навести дефініції, вироблені вченими, які досліджують проблеми, пов'язані безпосередньо з боротьбою зі злочинністю.

Так, фахівці в галузі оперативно-розшукової діяльності під узаємодією розуміють “обґрунтовану законом та підзаконними нормативно-правовими актами, узгоджену за місцем і часом у певних межах діяльність оперативних апаратів органів внутрішніх справ, яка здійснюється відповідно до їх компетенції та спрямована на попередження, виявлення й розкриття злочинів, виявлення та ліквідацію причин правопорушень і умов, що сприяють їх скотинству”. Як спосіб інтеграції “... всіх сил і засобів правоохоронних органів, форму, координацію їх зусиль, концентрацію сил і засобів у єдиному центрі...” розглядає взаємодію І. Р. Шинкаренко. В. П. Сапальов розуміє під узаємодією “... спільно організовану внутрішню та зовнішню діяльність підрозділів кримінального пошуку, оперативних та оперативно-технічних підрозділів, яка ґрунтується на чинному законодавстві, узгоджена за метою, місцем і часом, умовами здійснення якої є чіткий розподіл обов'язків, узгодженість дій і центральне керівництво”. О. О. Дульський у широкому розумінні визначає як “засновану на правових актах та узгоджену за цілями, місцем і часом діяльність оперативно-розшукового, процесуального та адміністративно-управлінського характеру спеціалізованих підрозділів МВС України з іншими державними органами у сфері боротьби з організованою злочинністю” [7, 8].

I. В. Александров вважає, що процес розслідування у кримінальній справі з погляду його організації являє собою множину циклів керування, кожен із яких включає збирання інформації, оцінку ситуації, висування версій, прийняття рішення та його виконання [9, 16].

С. Н. Чурилов указує на таку логічну схему – програму дій слідчого у кримінальній справі: 1) з'ясування завдань розслідування, виходячи з наявної ситуації; 2) висування версій; 3) виведення з версій слідств; 4) визначення засобів доказування; 5) постановка тактико-криміналістичних завдань; 6) визначення системи слідчих, пошукових та інших дій [10].

Як відомо, версія – це побудоване за логічними законами, обґрунтоване фактичними даними припущення про подію злочину в цілому та окремих його обставин, що мають суттєве значення для встановлення істини у справі й підлягає перевірці. Практика свідчить, що успішне розкриття й розслідування злочинів може забезпечуватися будь-яким оперативним підрозділом органів внутрішніх справ, але за умови дотримання певних вимог:

- своєчасне отримання інформації про факти вчинення злочинів і обставини їх учинення;
- задіювання в розкритті злочинів професійно підготовлених працівників, що безпосередньо беруть участь у боротьбі зі злочинністю;
- повне використання можливостей оперативно-розшукової діяльності та слідства.

Перелік зазначених умов важливий і потребує, на наш погляд, додаткового розкриття й розгляду. Інформацію про подію вчинення злочину органи внутрішніх справ отримують з різних джерел. У більшості випадків у вигляді заяв громадян, повідомлень посадових осіб та представників громадськості. Як свідчить практична діяльність, громадяни повідомляють про такі злочини, в яких вони були потерпілими, менше – свідками, або коли стало відомо про злочин від третіх осіб. Нині значна частина громадян не розуміє необхідності повідомляти правоохоронним органам інформацію про подію злочину, обставини його вчинення або про осіб, що підозрюються у вчиненні злочину. Для того, щоб повною мірою використовувати зазначені джерела інформації, слід постійно проводити цілеспрямовану активну роз'яснювальну роботу. А. Г. Лекарь під узаемодією розуміє поєднане або погоджене в часі, місці та меті здійснення необхідних заходів двома або більше службами чи працівниками цих служб для (досягнення певної мети) розкриття злочину. Конкретний зміст узаемодії з розкриття і розслідування злочинів між працівниками оперативних підрозділів та слідчим, на його думку, має полягати в такому:

- своєчасна передача один одному письмової та усної інформації, що має суттєве й важливе значення для використання її під час здійснення запланованих заходів;
- взаємна допомога у здійсненні як першочергових оперативно-розшукових заходів, передбачених планом, так і подальших слідчих дій;
- взаємне орієнтування щодо результатів виконання отриманих доручень [11].

До взаємодії слідчого та оперативного працівника, що бере участь у розкритті та розслідуванні кримінальної справи, висувається ряд вимог, сутність яких зводиться до таких положень:

- а) взаємодія має бути активною, ефективною та здійснюватися доти, доки не буде досягнуто основної мети – розкриття й розслідування злочину;
- б) під час взаємодії кожен із учасників розкриття й розслідування злочину має повною мірою використовувати всі наявні можливості;
- в) кожен працівник, що бере участь у розкритті й розслідуванні злочину, несе конкретну й повну відповідальність за свої дії в зазначеному напрямку роботи, за їх відповідність загальному плану проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій у справі [11].

Висновки. Вищезазначене не виключає можливості слідчого офіційно доручити працівнику оперативного підрозділу проведення оперативно-розшукових заходів та окремих слідчих дій у справі. До таких доручень слідчий може вдатися, коли необхідність їх проведення вже після розробки та затвердження погоджених заходів і дій з розкриття злочину, що знайшли своє відображення в єдиному плані. Потрібно мати на увазі, що передбачені єдиним планом оперативно-розшукові заходи з розкриття й розслідування злочину виступають як допоміжні та мають підпорядковуватися слідчим діям, спрямовуватися на забезпечення швидкого, повного та об'єктивного розкриття й розслідування, як цього потребує Криміально-процесуальний закон. Про необхідність виконання доручень ідеється також у ст. 41 нового КПК України “Оперативні підрозділи”, де в ч. 2 зазначено [1]: під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого, судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій обов'язкові для виконання оперативним підрозділом.

Література

1. Криміально-процесуальний кодекс України : прийнятий 13 квітня 2012 року.
2. Козаченко І. П. Проблеми правових відносин і законності в оперативно-розшуковій діяльності / І. П. Козаченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 3 (т). – С. 52.
3. Кукушин В. М. Твоя професиональная этика / Кукушин В. М. – М. : МП “Кодекс”, Объединенная редакция МВД РФ, 1994. – С. 4–20.
4. Чувилев А. А. Взаимодействие следователя ОВД с милицией / Чувилев А. А. – М. : Академия МВД СРСР, 1981. – 46 с.

5. Руководство для следователей : в 2 ч. – М. : Юрид. лит., 1981. – Ч. 1. – 544 с.
6. Санакоев Д. Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Д. Б. Санакоев. – Д. : ДДУВС, 2009.
7. Дульський О. О. Організаційно-правові основи діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. О. Дульський. – К., 2003. – С. 18.
8. Заброда Д. Г. Адміністративно-правові проблеми взаємодії суб'єктів боротьби з корупцією : монографія / Д. Г. Заброда, В. К. Колпаков. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 200 с.
9. Александров И. В. Проблемы организации расследования преступлений / И. В. Александров // Организационно-тактические проблемы расследования преступлений. – Красноярск, 1990. – С. 13–22.
10. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность / Чурилов С. Н. – М. : Издательско-книготорговый центр “Маркетинг”, 2002. – 370 с.
11. Лекарь А. Г. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений. Юридическая литература / А. Г. Лекарь, Р. К. Безруких. – Москва, 1977. – 118 с.